

SDÜ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLAR ARASI BEKTAŞİLİK VE
ALEVİLİK SEMPOZYUMU I

BİLDİRİLER VE MÜZAKERELER

THE 1ST INTERNATIONAL SYMPOSIUM on

BEKTASHISM and ALEVISM

28-30 EYLÜL/SEPTEMBER 2005

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphane	
Dem. No:	143394
Tas. No:	297.62 ULU.B

ISPARTA

SDÜ İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 20
BİLİMSEL TOPLANTILAR SERİSİ: 7

Yayına Hazırlayan
Sempozyum Düzenleme Kurulu

Çözümleme

Sadettin Özdemir- Yusuf Açikel- Ramazan Uçar- Nevin Karabela- Haluk Songür- Nuri Tuğlu
Aynur Erginekin- M.Sadık Akdemir- Nejdet Durak- Sevim Özdemir- Adem Efe-
Ali Bulut- H.Tevfik Marulcu-Kamile Ünlüsoy-Hülya Altunya-
Ünal Yerlikaya- Mustafa İlboğa- B.Bengü Tortuk- Kevser Çelik- Hatice Mesci

İngilizce ve Arnavutça Çeviri

İ.Hakkı Göksoy-Adnan Koşum-Bilal Gökır-Bilal Sambur-İ.Latif Hacinebioğlu- Kamile Ünlüsoy-
Rudina Diko-Adnan Matkaya

Haritalar

Kadir Temurçin

Kapak

Nejdet Durak

ISBN 975-7929-87-5

Birinci Baskı

Kasım 2005 İSPARTA

Yazılann sorumluluğu yazarlarına aittir; kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir

İsteme Adresi: SDÜ İlahiyat Fakültesi İSPARTA

Tel: 0 246 211 38 81 Faks: 0 246 237 10 58

Baskı: Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi

Fakülte Kitabevi Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd.Şti.

Kutlubey Mah.1004 Sokak Nu:15 / B İSPARTA

Tel: 0 246 233 03 74&75 Faks: 0 246 233 03 76

e - mail : fakultekitavebi@yahoo.com.tr

ALEVİLİĞİN YAZILI KAYNAKLARINDAN
BUYRUKLAR VE MUHTEVALARI ÜZERİNE
-Bir İçerik Çözümleme Denemesi-

Doğan KAPLAN¹

Giriş

Bugün "Anadolu Aleviliği" olarak ifade edilen inanç kümelenmesinin tarihsel isminin "Kızılbaşlık" olduğu, bu birinci adlandırmanın, "Kızılbaşlık" kavramına zamanla yüklenen pejoratif/olumsuz anlamlar nedeniyle, iki asırdır kullanılmaya başlandığı birçok araştırmacı tarafından vurgulanmıştır.² Aleviliğin; homojen, tek bir yapı olmayıp, birbirine girmiş süreçlerin bir bileşkesi olduğu da konunun uzmanlarının özellikle vurguladıkları bir husustur.³

Birbirine girmiş ve adeta üst üste bindirmiş süreçlerin meydana getirdiği Aleviliğin, çeşitli tarihi, sosyal ve siyasi nedenlerden ötürü, büyük ölçüde sözlü kültüre dayanarak bugünlere gelmesi, ona ait tam bir tanımın yapılamamasında ya da onlarca tanımın ortaya çıkmasında temel bir etkidir.⁴

Peki, acaba Aleviliğin yazılı kaynakları yok mudur? Alevilik sadece şifahi geleneğe dayanarak mı bugünlere gelmiştir? Bu geleneğin dayandığı yazılı bir temel yok mudur?

Son yıllarda yapılan çalışmaların da⁵ katkısıyla, aslında Aleviliğin de yazılı kaynaklara sahip olduğu, ancak çeşitli sebeplerle genelde Alevi Dedelerinin ellerinde veya bazı yazma kütüphanelerinde bulunduğu bilinmektedir. Bu kaynaklar; Buyruklar, Velâyetnâmeler, Hüsniye, Şerhu Hutbeti'l-Beyan, Notkatu'l-Beyan, Faziletname, Cebbar Kulu, Fütüvvetname, Nefes ve Deyişler gibi adlarla anılırlar.⁶

¹ Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Konya/TÜRKİYE; dkaplan@selcuk.edu.tr

² Bkz. Irène Mélikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, (Çev. Turan Alptekin) Cem Yayınevi, İstanbul 1994 (2.Basım), s.25-26,53. *Hacı Bektaş, Efsaneden Gerçeğe*, (Çev. Turan Alptekin) Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1999 (2.Basım),s.319. Hasan Onat, "Kızılbaş Farklaşması Üzerine", *İslâmiyat*, VI (2003), sayı 3, s. 112.

³ Hasan Onat, "Kızılbaş Farklaşması Üzerine", *İslâmiyat*, VI (2003), sayı 3, s.111-126.

⁴ Alevilikle ilgili çeşitli yaklaşımlar için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 191-223. Son zamanlarda bazı Alevi çevrelerin de, "yolun rehberleri" konumundaki Dedeleri referans alarak, kendilerini tanımlayıcı çalışmalar yaptıkları gözlemlenmektedir. Nitekim 21-22 Mayıs 2005'te Hollanda, Nijmegen'de 80 Alevi Dede-Baba ve Anabacı'nın katılımıyla toplanan "1.Avrupa Dedeler Kurultayı"nda oybirliğiyle yapılan Alevilik tanımı şudur: "Alevilik, İslâm'dır. Hakk-Muhammed-Ali yolunun Kırklar Meclisinde olgunlaştığı ve On İki İmamlarla devam eden; İmam Cafer-i Sadık'ın akıl ölçüsünü rehber olarak alan, Horasan erenlerinin himmetleriyle Anadolu'ya gelen Hazret-i Pir'le ve ulu ozanlarımızın nefesleriyle hayat bulan inancın adıdır.Alevilik inancı, hayatın amacını insanın ham evahlıktan çıkararak insan-ı kâmil olup özüne dönmek olarak tanımlar. Bunun için de; Mürşid, Pîr ve Rehber huzurunda ikrar verilerek Dört Kapı Kırk Makam aşamasından geçilir. İnançımızın uygulandığı mekân cemevidir." Aynıntılar için bkz. http://www.aleviyol.com/forum/portai.php?topic_id=332

⁵ İlk elden şu çalışmalar gösterilebilir: Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*, (Yayıma Hazırlayan; Turhan Yörükân) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998; Anke Otter Beaujean, "Tahtacıların Kutsal Kitabı Buyruk Hakkında Birkaç Not" *Tahtacılar Sempozyumu (Antalya) Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.1-8; İlyas Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, Horasan Yayınları, İstanbul 2002; Harun Yıldız, "Anadolu Aleviliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış" *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yaz 2004/30, s.323-359.

⁶ Bu bahsedilen eserlerin mahiyetiyle ilgili olarak bkz. İlyas Üzüm, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, Harun Yıldız, "Anadolu Aleviliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış" *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. Fütüvvetnâmelerle ilgili olarak bkz. Mehmet Saffet Sankaya, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnâmelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002; İsmail Özmen, *Alevi-*

Bu tebliğin başlıca amacı, Buyrukların genel bir muhtevasını vermek ve örnek olarak seçilen bir buyruk metninin içerik analizini yapmak olduğundan, diğer kaynaklarla ilgili konuşmaktan sarf-ı nazar edilmiştir.⁷

1.Alevi Geleneğinde Buyruklar

Alevilerce, taliplere “öğretiyi” açıklayan bir tür ilmihal ve akait kitapları olarak görülen Buyrukların, nerede, ne zaman ve hangi koşullarda ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir.⁸ Ancak bu konuda dile getirilen en dikkat çekici görüş, buyrukların en erken XVI. yy.da Şah Tahmasp I. (1524-1576) zamanında yazdınıp, Anadolu’daki taraftarları arasında propaganda için gönderilmiş metinler olduklarıdır.⁹

İmam Cafer-i Sadık Buyrukları, Risale-i Tarikat-ı İmam Cafer Sadık, Dürr-i Mekkûn, Şeyh Safi Buyruğu, Hutbe-i Duvazdeh İmam, Menâkıbu’l-Esrâr ve Menâkıbnâme vb. adlara sahip bu eserler Osmanlıca el yazmasıdır ve özellikle Dedelerin ellerinde ya da bazı yazma kütüphanelerinde bulunmaktadır.¹⁰

Bu kitapların tek bir kaynaktan mı beslendiği, yoksa uzun tarihi süreç boyunca oluşmuş metinler mi oldukları da tam olarak çözümlenmiş değildir.

Bu eserlerin Alevi halkı arasında kısaca Buyruk ya da Buyruklar olarak isimlendirilmesinin nedeni, kanaatimizce, bunların İmam Cafer-i Sadık(148/765)’a ve Şeyh Safiyüddin Erdebili (735/1334)’ye nispet edilmelerinde yatmaktadır. Halk “yolun/süreğin” kurucu şahsiyetleri olarak gördüğü bu kişilerin nasihatlerini birer buyruk ve emir olarak algılamış olduğundan, eserler bu isimle şöhret bulmuş olmalıdır.¹¹

Osmanlı Türkçesiyle yazılmış ve yazma halinde bulunan Buyruk metinleri, geleneğin “sırrı nâ-ehle söylememek” prensibinden dolayı sadece dedelerin ellerinde bulunuyordu ve yine bu ilkedan hareketle bilgiler sözlü olarak aktarılıyordu.

Öteden beri kapalı bir toplum halinde kırsalda yaşayan Aleviler, Cumhuriyet Türkiye’sinde kentleşme süreciyle koşut olarak, kendilerini ifade etme imkânı bulmuşlardır. Ancak, bu çevrelerde Osmanlıca okur-yazar oranının son derece az olması, bu eserlerin varlığından haberdar olma ve yararlanma imkânını geciktirmiştir.

Bektaşî Şiirleri Antolojisi, 1-5, Kültür Bakanlığı, Ankara 1998, *Teslim Abdal, Hayatı ve Şiirleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.

⁷ Aleviliğin Yazılı Kaynaklarının varlığı-yokluğu ve bunların neşriyle ilgili tartışmalar için bkz. Osman Eğri, “Alevi Kaynaklarının Neşri Problemi” Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 2003 yılında düzenlenen *İ.Dini Yayınlar Kongresi*’nde sunulan tebliğ ve Sönmez Kutlu, “Alevi Kaynaklarının Neşri İle İlgili Müzakere Metni” aynı kongrede adı geçen tebliğin müzakeresi.

⁸ Buyrukların ortaya çıkışıyla ilgili olarak bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, “Kızılbaş” *İA*, VI, MEB, İstanbul 1977,s.789-795; *Konya Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu III*, Ankara 1972, s.431. Anker Otter Beaujean, “Tahtacıların Kutsal Kitabı Buyruk Hakkında Birkaç Not” *Tahtacılar Sempozyumu (Antalya) Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 1-8. Ahmet Taşgîn, *Bisâti Şeyh Safi Buyruğu*, Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Demeği Yayınları, Ankara 2003, s.1-10.

⁹ Bu iddianın referansı, XVI. yy. ait bir Osmanlı Arşiv belgesindeki, Kara Yakup adlı casusun Çorum’daki bazı kişilere 34 adet ciltli “Rafîzî” kitabının emanet edilip edilmediğinin istisarı sadedinde, ilgili arşiv belgesindeki ifadelerdir. Bkz. Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda Râfîzîlik ve Bektâşîlik*, İstanbul 1932, Sadeleşiren, Mehmet Yaman, İstanbul 1994, Belge: 47.

¹⁰ Nitekim bugün elimizde bulunan 20 küsur yazmanın, 2/3’ünü dedelerden, kalanını ise yazma kütüphanelerinden temin ettik.

¹¹ Bazı Buyruk metinlerinde sık geçen buyur (buyurmak eyleminin emir kipi olarak) kelimesinin de bu isimlendirmenin şöhretli olmasında etkili olmuş olduğu düşünülebilir. Örnek olarak, Şeyh Safi’nin, İmam Cafer-i Sadık’a hitaben söylediği şu ifadeler verilebilir: “Ya İmam, din ulususun buyur biz dutalım didi. İmam Cafer eydür, Ya Şeyh buyruk dutmak güç olur. Şeyh eydür, Ya İmam sen buyur dutmazsak bize güç olur.” (Dürr-i Mekkûn, 3b, 6b, 7a, 12a, 14a, 15a, 19a, 24a.)

Her ne kadar günümüz Türkçesiyle yayımlanmış birden çok buyruk metni varsa da, bunların salt doğru okunmaları bakımından bile bilimsel olduklarını söylemek güçtür.¹²

Buyruklarla ilgili bahsedilen bu sıkıntılara ve eldeki metinlerin orijinaliği problemine karşın, bu eserlerin Alevilerce çok değerli görüldükleri ve bir tür ilmiyal kitabı sayıldıkları bilinmektedir. Bu nokta-i nazardan hareketle, bu metinlerin incelenmesi sonucunda Aleviliğe ait bir tanım ortaya koyabileceğimiz gibi, Aleviliğin ait olduğu evren/çevre konusunda da konuşma imkânı bulacağımızı düşünmekteyim.

2. Buyrukların Genel Muhtevası

Burada örnek olarak seçtiğimiz altı buyruk metninden beşinin genel olarak içeriklerini verdikten sonra¹³, altıncı metnin de derinlemesine analizini yapmaya çalışacağız.

2.1. Risale-i Tarikat-ı İmam Cafer Sadık¹⁴

Bismillahirrahmanirrahim

Hamdele-Salvele

İkinci Bab Tarikatı Beyan İder

Üçüncü Bab Hakikati Beyan İder

Fasl, Ehl-i vahdet dört taifedir

Eğer Sual Eyleseler, Tarikat Kaçdır?

Fasl, Eğer sual etseler, evvel nedir ahir nedir?

Eğer sual etseler, Dervişliğin kaç menzili vardır?

Eğer sual eyleseler ki, tarikatın ahkâmı kaçdır?

Tarikatın rûknü kaçdır?

Tarikatın vacibâtı kaçdır?

Ya İmam, Tasavvuf nedir?

Eğer sual etseler, şeriat nedir, tarikat nedir, hakikat nedir, marifet nedir?

Eğer sual etseler sırr-ı sırrullah nedir?

Eğer sual etseler Muhammed Ali'nin sırrı nedir?

Bab, bil ki kim, Muhammed Ali'den kalan yol erkân kimden kaldı, beyan idelim.

Üç sünnet ve yedi farz vardır.

2.2. Hâzâ Risâle-i Cebbar Kulu¹⁵

Bismillahirrahmanirrahim

Bab-ı Fazilet oldur ki, şeriat, tarikat, marifet, hakikat bu dört makamı ayan beyan ider

Fasl oldur ki benliğin ahvalini ayan beyan ider

Ei-bâb fazilet oldur ki, dervişlerin ve meşayihlerin halinden biraz haber virir

¹² Yayımlanan en ciddi Buyruk neşirleri şunlardır: Sefer AYTEKİN, *Buyruk*, Emek Basım-Yayınevi, Ankara tsiz; Fuat BOZKURT, *Buyruk*, Anadolu Matbaası, İstanbul 1982; Mehmet YAMAN, *Buyruk-Alevi İnanç-İbadet ve Ahlak İlkeleri*, Mannheim Alevi Kültür Merkezi Dedeler Kurulu Yayınları, Mannheim 2000; Ahmet TAŞĞIN, *Bisâti Şeyh Safi Buyruğu (Menâkibü'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr)*, Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Demeği Yayınları, Ankara 2003. Hasan YÜKSEL-SAIM SAVAŞ *Üveysilikten Bektaşiliğe Kitab-ı Cebbar Kulu*, Sivas 1997. Bu son çalışma akademik düzeyde yapılmış nadir başarılı çalışmalardandır.

¹³ Verilen içeriklerden parantez içinde olanlar bizim metinden hareketle oluşturduğumuz başlıklardır, diğerleri ise bizzat metinde motamot geçen ifadelerdir.

¹⁴ Yesari Gökçe'den temin ettiğimiz, Sivas Yellice köyü, Gökçeler kabilesi aile kitaplığına ait, 21 varaklık nüsha. İstinsah tarihi 19 Muharrem 1292/28 Şubat 1875.

¹⁵ Yesari Gökçe'den temin ettiğimiz, Sivas Yellice köyü, Gökçeler kabilesi aile kitaplığına ait, 83 varaklık nüsha. İstinsah tarihi 22 Safer 1292/30 Mart 1875. Bu nüsha bir önceki nüshayla aynı mecnua içerisindedir.

El-bâb fazîlet oldur ki, bir kul Rabbisine zikr eylese cihan dolu nur olur

El-bâb fazîlet oldur ki, ne dünyanın gaygusu gider ne suyun dalgası

El-bâb fazîlet oldur ki, kuşun ahvalini ayan ve beyan ider

El-bâb fazîlet oldur ki, dervişlerin ahvalini ayan ve beyan ider.

El-bâb fazîlet oldur ki, halvetin ahvalini ve şartlarını beyan ider

El-bâb fazîlet oldur ki, Meşayih olan kimselere lazımdır ki şeriatda, tarikatda, marifetde, hakikatde üstaz ola

El-bâb fazîlet oldur ki, tac ne menzilden sonra layık olur anı beyan ider

El-bâb fazîlet oldur ki, direğin ahvalini beyan ider

2.3.Menâkıb-ı İmam Cafer Es-Sâdık Radiyallahu Anh¹⁶

(İmanın Esasları, Bilinmesi Gerekenler)

(İman Nedir?)

(İslâm'ın şartları)

(50 vakit namazın 5 vakte indirilmesi)

(İslâm'ın Hikmetleri-Kur'an'dan Ayetler)

(Tahiyyat, Salli Bârik Duaları Açıklaması)

(Subhaneke ve Kunut Duaları Açıklaması)

(Nas-Fiil Sureleri Açıklaması)

(Muhammed Ali nurunun yaratılması ve dünya yaratılıncaya kadar 70 bin yıl kudret kandilinde beklemesi)

(Evrenin Yaratılışı)

(İnsanların ruhu üç kısımdır)

Din, iman, ahiret, dünya, Müslümanlık dört kapu, kırk makam üzerine bina kuruldu

(Açıklamalı dört kapı ve kırk makam)

Der Beyan-ı Vasiyeti Resul

(Hz.Peygamber'in Hz.Ali'ye öğütleri)

Bab, Musahib kavlin beyan ider

(Müşkül başlığıyla problemler ve çözümleri)

Tarikatı evliyaı bildirir

Muharrem Matemi

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile ilgili hikâyeler

2.4.Dür-i Mekkûn¹⁷

İmam Cafer Sadık hazretleri buyurmuş ki, talib üç türüdür

Ya şeyh birinci farz musahibin candır

Evvela birinci farz Muhammed Mustafa'dır. Sallallahu aleyhi ve selem

İmam Cafer eydür, ya şeyh, evvel mürebbi nar gibidir.

Mürebbi kapusunda olan dokuz bin farzı

Mürebbi kapusundan üç farzı telkin eyledi

İmam eydür, ya şeyh mürşid kapusu dördür

Ey benim canım şeyh safi hazretleri

Dört kapuya yalan söyleyenin derdine derman yoktur

¹⁶ Yesari Gökçe'den temin ettiğimiz, Sivas Yellice köyü, Gökçeler kabilesi aile kitaplığına ait, 87 varaklık nüsha. İstinsah tarihi 1308/1890.

¹⁷ Nevzat Çetrez özel kitaplığına ait 142 varaklık nüsha. Bu eseri Yesari Gökçe'den temin ettik. Nüshada bir tarih kaydına rastlayamadık.

(Dört kapı, Rehber-Musahib -Mürebbi ve Mürşid kapılan)
Kırk makamın onu rehber kapusudur.
Kırk makamın onu musahib kapusudur.
Kırk makamın onu mürebbi kapusudur.
Kırk makamın onu mürşid kapusudur.
Bu dört kapunun yolu, erkânı ne ile tamam olur.
(Talibe, ikrar verirken söylenecekler)
Arş-ı eflâkda Cebrail a.m., Hazreti Şah-ı Merdan'a ikrar virdi.
Ya Rıdvan! Muhammed Ali yolu, erkânı ne üstüne kuruldu?
(Ahirette sorulacak sorular ve cevapları)
Şah buyurur, Ya İmam Bakır, ölüp dirilenin erkânı nedir?
(Şah'ın yaratıcı olması) Andan Mikail'e etdi, dünyanın ahretin sahibi kimdir?
(Şah'ın birçok ruha sahip olması) Ol zaman gördüm ki kendim şah oldum.
(Şah'ın özellikleri, tanrısalık)
(Hızır'ın 4 meleğe isim vermesi, düdüdü)
(Yolun esası ve on iki farz)
(Nur-i Muhammed Ali- Yaratılış)
Said-Şaki-Mutlak (İnsan Çeşitleri)
(Dört Kapı, Kırk Makam)
2.5.Hâzâ Risale-i Şeyh Safi (Menâkıbu'l-Esrar)¹⁸
Dört Kapı, Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat
Hal ehlinin makamları
Şeyh Safi'nin sözlerinin anlamı
Fasl-Evvel, Şeriatdır 7 babdır
İkinci Bab, namazı kılmak
Üçüncü Bab, zekât vermek
Dördüncü Bab, oruç tutmak
Beşinci Bab, salih amel işlemek
Altıncı Bab, hacca gitmek
Yedinci Bab, günahlardan sakınmak
Tarikat Kapısı
Birinci Bab, tarikat
İkinci Bab, tevbedir
Üçüncü Bab, Allah'ı zikretmek
Dördüncü Bab, rehber-mürebbi
Erkân-ı Evliyada var olan 28 sual
Safevî Şeceresi
Tarikat adabı ve pirin gerekliliği
Dördüncü Bab, edep, hayâ
Beşinci Bab, ikrarın beyanı

¹⁸ Konya Mevlana Müzesi Yazmaları, Ferit Uğur Kitaplığı no.1172'deki 84 varaklık nüsha. İstinsah tarihi, 1021/1612. Bu yazmanın Günümüz Türkçesine çevirmeyazımı Ahmet Taşğın tarafından yapılmıştır. (bkz. Bisâfi- Şeyh Sâfi Buyruğu (Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr) Yayınları Hazırlayan, Ahmet Taşğın, Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Demeği Yayınları, Ankara 2003.)

Yedinci Bab, âlim, halim olmak.

Mümin müninin aynasıdır

Teslim-i Munteha ve Marifet

Sabır, Munteha ve Marifet

Munteha-i Marifet

Musahib, Munteha ve Marifet

Üç Sünnet, Yedi Farz

Musahib Ahvali

Edeb-Erkân

Secdenin aslı nedir?

Şah Tahmasb'in buyurduğu üç sünnet yedi farz

Sahibu'l-Huruf Derviş Hüseyin'in imamların akibetiyle ilgili verdiği bilgiler

On dört masum-u pâk'ın beyanı

Tâcnâme

Postnâme

Ahkâm-ı tarikatde Farz olan Altı Nesne

(Sehavet-Marifet-Yakîn-Sabır-Tevekkül-Tefekkür)

Erkân-ı Tarikatde Farz olan Altı Nesne

(İlim-Hilim-Rıza-Şükür-Zikir-Uzlet)

Bünyan-ı Tarikatde Farz olan Altı Nesne

(Sadakat-İcabet-Zühd-Takva-Kanaat-Ahlak)

İcabet-i Tarikatde Farz olan Altı Nesne

(İhsan-Zikir-Şükür-Terk-Havf-Zevk)

2.6. Tasavvuf Risalesi

Derinlemesine içerik analizi yapmaya çalışacağımız Tasavvuf Risalesi adlı bu eser, Yapı Kredi Sernet Çifter Araştırma Kütüphanesi no:24'de bulunan ve aslen Fuat Köprülü'den alınma bir eserdir.¹⁹

19.asırda telif edilmiş olan bu yazma; 58 varak olup, aharlı beyaz kâğıda yazılmış, 13 satırlı, harekeli nesih bir yazıdan ibarettir ve dört risaleden oluşmaktadır.

2.6.1. Birinci Risale:

1b-12b arası olup, Besmeleyle başlayan isimsiz bir risaledir.

Hamdele ve Salveleden sonra, Resulullah'ın hastalığında Hz. Ali'yi çağırıp; "Ey Ali sana bazı vasiyetlerim var, bunları taliplere iletisin ve onlar da bu vasiyetleri tutsunlar" dediğini naklederek, taliplik edebinden bahseder.

2.varak b yüzünde, Şeyh Sadreddin'in Şeyh Safi²⁰yle sorulu cevaplı diyalogları başlar. 12b.ye kadar devam eden ve toplam 22 soru-cevaptan oluşan bu bölümden bazı örnekler vermek istiyoruz. Sorulan oğul Şeyh Sadreddin, babası Şeyh Safi'ye sormaktadır.

"S: Talibin gönlü nasıl pak olur?

C: Namaz kılip, niyaz etmekle. Helal lokma yemekle ve yalan söylememekle pak olur. Amma namaz kılmayıp, niyaz itmemek ve dahi namahrem avrat ile yatmak ve haram lokma yemek ve yalan söylemek ve dahi avam ile kelime, bunlar talibin kalbin na-pak ider. Zira hem

¹⁹ Eserin Fuat Köprülü'den alınmış olduğu, yazmanın tanıma kartlarından yazılıdır.

²⁰ Burada geçen Şeyh Safi, Erdebil Tekkesinin kurucusu Şeyh Safiyüddin Erdebili (735/1334), Şeyh Sadreddin (1392) ise Şeyh Safi'nin oğlu ve ondan sonra Erdebil Tekkesinin başına geçen kişidir.

evliya ile ve hem avam ile karışıp muhabbet itmeye, münafıklıktır. Bunlardan kaçmak gerek.” (2b-3a)

“S: Bir talip dünyanın fani olduğunu bildiği halde dünyadan elini çekmese hali nice olur?

C: Şeyh Safi bu hadisi söyledi; *men arafe'd-dunya fâniyetun fe-in lem yetruk biha ene berfun minhu ve huve berfun minni*²¹ didi. Manası budur ki, bir kimesne dünyanın fâni idüğün bilse, dahi dünyadan elin çekmese ne ben ondanım ne ol bendendir, didi.” (4a-4b)

“S: Bir talip dünya muhabbetiyle dolu olsa, hali nice olur?

C: Hadis, *ed-dunya cîfetun ve tâlibuhâ kilâbun*²². Manası budur ki, dünya murdardır, anun talipleri kelpierdur, didi.” (4b)

“S: Bir talipde erkân olmasa, onun hali nice olur?

C: Dinini güden kâfir ondan yegdir didi ve ol talip, evliya ve enbiya katında yüzü karadır.” (5a)

“S: Sufilik nedir?

C: Küllü vakti edeptir, küllü hali edeptir, didi. Bu vakitlerde edebin sakınmasa, ol kimse erenler safında utanmazsa münafıklardandır, şöyle bilesiz. Zira Hazreti Peygamber buyurur ki, *el-hayâu mine'l-îman*²³. Manası budur ki, edep imandandır.” (5a)

“S: Bir talip şahını görmek dilerse nice etsunler?

C: Birbirine varsunlar, ziyaret etsunler, heman şahını ziyaret etmiş gibidir, şöyle bilsunler...” (6a-6b)

“S: Yol talipleri kimlerdir ve yola talip olanlar nice etsinler?

C: Müşahede etsinler, birbirlerinin didanna baksınlar. Zira taliplerin üçü bir yere gelse biri evliyadır, yedisi bir yere gelse sıdk-ı evliyadır, kırkı bir yere gelse kırklar makamıdır. Ol vakitte tecellâ-i zat hâsıl olur ve tarik vacip olur. Ve dahi Şeyh Safi eydür, talipler birbirine varmasa gönülleri hasta olur, hasta olsa gönülleri ölür. Gönülleri ölse imanlar gider, dedi. Mürşidin emri budur. Ve dahi evliyanın on iki kavli vardır. Altısı evliya hakkıdır, altısı talib hakkıdır. Ol altı kavli yerine geturmese merduddur. Biri namazdur ve biri niyazdur ve biri müşahededir. Yani talibler biri birine çok varmakdur. Ve biri avam lokmasın yememekdur. Ve biri takvayı temiz itmekdur. Ve biri zikr-i hakdur. Kaçan ki talib bunları yerine geturse evliya dostu olur. Ve dahi Şeyh Safi eydür, talibin üçü bir yere gelse üç musibeti vardır. Biri oldur ki gaybet söyleyeler, biri oldur ki yalan söyleyeler. Ve biri oldur ki evliya korkusun gönüllerinden çıkaralar. Kaçan bu üç nesneyi böyle işleseler ömürlerinde ne kadar tevbe eyleseler kabul olmaya ve dahi dünyadan âhirete imansız gideler. Şeyh Safi eydür, kaçan bir talib menakıb okusa ve talibler dahi dinleseler okuyan ve dinleyenler hak dostlarıdır. Amma düşmanı yanında okusalar benim düşmanım olurlar, didi...Ve dahi Şeyh Safi eydür, talib oldur ki, evliya menakıbından dinleye veya okuya ve anun ile amel ola. Zira evliya kelamıdır. Onu münafık bilmez, evliya sımdur. Eğer münafiğa bildurseler, onda cemiyet ve sohbet haramdır ve onlarla oturanlar ve duranlar zalimlerdir. Allah Teâlâ buyurur; *elâ ta'netullâhi ale'z-zâlimîn*²⁴. Lanete müstehak olurlar ve âhirete imansız giderler.” (7a-9a)

Bu bölümün son kısmı, İmam Cafer Sadık'ın bir sözüyle bitmektedir.

2.6.2. İkinci Risale:

13a-19a arası olup, bu da isimsiz bir risaledir.

²¹ “Kim dünyanın fâni olduğunu bilip de onu terk etmezse, ben ondan uzağım o da benden.”

²² “Dünya bir leştir, ona talip olanlar köpeklerdir.”

²³ “Utanma duygusu imandandır.”

²⁴ Hûd Sûresi 11/18. “Bilin ki, Allah'ın laneti zalimlerin üzerindedir.”

Besmele, Hamdele ve Salveleden sonra, erkân-ı tarikatde bulunanlara öğütlerle başlayan bu bölümde, Şaha sorulan sorular ve cevapları vardır. Bu sorulardan bazıları;

“Yine sual itdiler ki, güzel Şahım tercümandan her kişiye kismet virmek gerek midür? Hazreti Şah din-i penâh şöyle buyurdu ki, her kimsenin kim yüzi yolda olsa musahib mürebbiye yetmemiş olsa, gerekdur ki virmeyeler. Halifeler ve pirlere anı mürebbiye ve musahibe yetureler. Andan tercüman yidureler.” (13b)

“Yine sual itdiler ki Güzel Padişahım bir kimse yol ehli olsa bir kimse ile musahib olsa ol kimse musahib olduğu kimse yola gelmese andan geçub bir yol ehli kimse ile musahib olmak yolda var mıdır?

Hazreti Şah-ı dîn-i penâh böyle buyurdu ki, bir kimse musahibi yola gelmese anı biragub bir yol ehli kimse ile musahib olmak gerekdur. Zira bizum davamız yol ehli iledur.” (13b-14a)

“Yine sual itdiler ki güzel padişahım bir halife ol mucubile varmasa talib anı biragub gitmek yolda var mıdır?

Hazreti Şah din-i penâh böyle buyurdu ki, halifeyi biragub bir yola gider, halife ile yola gitmek gerekdur. Zira ki ben mürşid demem ve ben halife demem, benim halifem ve oğlum ve karındaşım yol ehli erenlerdur.” (14a)

“Yine sual itdiler ki, güzel padişahım birisi biriyle silsile idub tarikat kardaşları olmak yolda var mıdır? Hazreti Şah-dîn-i penâh böyle buyurdu ki, benim oğlum kırk olsun, karındaşım kırk olsun gerek bin olsun, yol içinde olsun zira ki yoldan gelmeyen benim oğlum ve karındaşım değildir, şöyle bilsunler.” (14a-14b)

15a’da “Diğer bu fasıl Musahib beyanındadır” ara başlıklı bu bölümde musahipliğin adabından bahsedilmektedir.

16a’da “Menâkıb-ı evliya budur ki nakl olundu” başlıklı bölümde ise üç sünnet, yedi farzdan bahsetmekte, üç sünnet, yedi farzı suffiliğin şartı olarak koymakta, bu şartları yerine getirmeyenlere maddi cezalar öngörülmektedir.

“Ustad-ı kâmil şöyle buyurdu ki ehl-i tarikatın üç sünneti vardır.

a. Birisi budur ki, kelime-i tevhîdden dilin hali eylemeye.

b. İkinci budur ki, talip bin ise bir otura.

c. Ve üçüncü sünneti oldur ki, kalbinden adaveti götüreler.

1. Ve dahi yedi farzı vardır biri budur ki, zahid diyeni nice sakınur ise şeytandan, âşık dahi imanın öyle sakına.

2. İkinci farz budur ki, dostunu kudret makamına iletmiş ola.

3. Üçüncü farz budur ki, hak yoluna bin niyaz itmiş ola, bu kadar muruvvet kendude buluna.

4. Dördüncü farz budur ki, musahib ve mürebbi hakkına muti ola.

5. Beşinci farz budur ki, musahib hakkını cemiyete yitire.

6. Altıncı farz budur ki, halifeden tevbe itmekdur.

7. Yedinci farz oldur ki, halifeden tac urunmakdur.

Ve dahi suffiliğin şartı vardır. Suffiliğin şartı budur ki, özünü meşâyıha yeture. İmdi sünnet üzere ve farz üzere olmayan sufiye, sufi diyub inanmayasız. Sufi değildir. Zira ki bu edebleri yerine getirmeyen talibin ismi müsemmasına mutabık olmayınca, ol isim ona haram şöyle bilesiz.” (16a-16b).

Devamında bu sünnet ve farzlardan düşenlere kesilen farklı miktarlardaki cezalardan bahsedilmektedir ki, bunlar akçe hesabıyla tercüman ve serdetse olarak ifade edilmiştir. (17a-17b)

18a'da "Hutbe" başlıklı kısımda;

"Bismillahirrahmanirrahim. İnnellezine yubâyiûneke innema yubâyiûnellah, yedullahi fevka eydiyhim. Femen nekese feinnema yenkusu ala nefsih ve men evfâ bima âhede aleyhullahe feseyu'tîhi ecran azimâ²⁵.

Allahumme salli alâ nuri Muhammedini-l-Mustafa ve salli ala İmam Ali'yyi'l-Murteza ve Fatimatî'z-Zehra ve Hadiceti'l-Kubra. Allahumme salli ala İmam Hasan Hulki Rıza. Allahumme salli ala İmam Hüseyin mazlum şehid-i deşt-i Kerbelâ. Allahumme salli ala İmam Zeynelabidin Masum-u pak. Allahumme salli İmam Muhammed Bakır. Allahumme salli ala İmam Cafer-i Sadık. Allahumme salli ala İmam Musa Kazım. Allahumme salli ala İmam-ı Heştem İbn Ali Musa Rıza. Allahumme salli ala İmam Muhammed Takî. Allahumme salli ala İmam Ali Nakî. Allahumme salli ala İmam Hasani'l-Askeri. Allahumme salli ala İmam Muhammed Mehdi sahib-i zaman, kutbu'd-devran, huccetu'l-kâim salavâtullahi aleyhim ecmain.²⁶

Nâdi Aliyyen muzhira'l-acâib, tecidhu avnen leke fi'n-nevâib kulle hemmin ve gammin seyencefi bizazemetike Ya Allah ve binubuvvetike Ya Muhammed ve bivelâyetike Ya Ali Ya Ali Ya Ali.²⁷

Şah-ı merdan Murteza Ali ervahı ra cemi enbiya ra ve evliya ra ve heftaduse şehid-i deşti Kerbelâ ra ve ervahı Sultan Şeyh Şehabeddin ra ve ervahı Sultan Seyyid Cemaleddin Tebrizi ra ve ervahı Sultan Şeyh Zahid Giylani ra ve ervahı Sultan Şeyh Safi ra ve ervahı Sultan Şeyh Sadreddin ra ve ervahı Sultan Şeyh Hoca Ali ra ve ervahı Sultan Şah İbrahim ra ve ervahı Sultan Şeyh Cüneydi Kâdi ra ve ervahı Sultan Şeyh Haydar Kâdi ra ve ervahı Sultan Şah Ali şehid ra ve ervahı Sultan Şah İsmail Bahadırhan ve ervahı Sultan Şah Tahmas Huseyin ra ve ervahı Sultan Şah Muhammed Padişah ra ve ervahı Sultan Emir Hamza İmrize şehid ra ve ervahı cemi'l-muminin ve'l-muminât ra ve selameti Şah-ı Merdan bisyar ve kubbe-i devam devlet ve bakâi saltanat Afzun badi'l-Muzaffer Sultan Şah İsa Padişah bad Fâtihatul-kıtab behunim.²⁸ (18a-19a)

²⁵ Fetih Süresi 48/10. Ayetin meali şudur: "Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onları elleri üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir."

²⁶ "Allahım! Muhammed Mustafa'nın nuruna salât et, İmam Ali Mürteza'ya salât et, Fatımayı Zehra ve Haticeyi Kübra'ya salât et, Allahım! İmam Hasan Hulki Rıza'ya salât et, Allahım! Kerbelâ çölünün mazlum şehidi İmam Hüseyin'e salât et, Allahım! Masum u pak İmam Zeynelabidine salât et, Allahım! İmam Muhammed Bakır'a salât et, Allahım! İmam Cafer-i Sadık'a salât et, Allahım! İmam Musa Kazım'a salât et, Allahım! Sekizinci İmam İbn Ali Musa Rıza'ya salât et, Allahım! İmam Muhammed Takî'ye salât et, Allahım! İmam Ali Nakî'ye salât et, Allahım! İmam Hasen'il-Askeri'ye salât et, Allahım! Zamanın sahibi ve devranın kutbu ve hucceti İmam Muhammed Mehdi'ye salât et. Allah'ın salâtı hepsinin üzerine olsun."

²⁷ "Olağanüstülükler gerçekleştiren Ali'yi çağırсан sıkıntılarını çözmeye sana yardımcı olur. Her türlü gam ve keder senin azametinde çözülür Ya Allah ve senin nübüvvetin çözülür Ya Muhammed ve senin velayetinle çözülür Ya Ali Ya Ali Ya Ali." Nâdi Ali duasının Alevi geleneğindeki yeri için bkz. Mehmet Yaman, *Alevilik, İnanç-Edeb-Erkân*, GaripDede Türbesi, İstanbul 2004, s.234-237.

²⁸ Yiğitlerin şahı Ali el-Mürteza'nın ruhuna, bütün peygamberlerin ve evliyanın ruhlanna, 73 Kerbelâ çölü şehitlerinin ruhlanna, Sultan Şeyh Şehabeddin'in ruhuna, Sultan Seyyid Cemaleddin Tebrizi'nin ruhuna, Sultan Şeyh Zahid Giylani'nin ruhuna, Sultan Şeyh Safi'nin ruhuna, Sultan Şeyh Sadreddin'in ruhuna, Sultan Şeyh Hoca Ali'nin ruhuna, Sultan Şah İbrahim'in ruhuna, Sultan Şeyh Cüneyd'in ruhuna, Sultan Şeyh Haydar'ın ruhuna, Sultan Şah Ali şehidin ruhuna, Sultan Şah İsmail Bahadırhan'ın ruhuna, Sultan Şah Tahmas Hüseyin'in ruhuna, Sultan Şah Muhammed Padişah'ın ruhuna, Sultan Emir Hamza İmrize şehidin ruhuna ve tüm müminlerin ruhlanna ve Şah-ı Merdan'ın selameti için, devletin devamı ve Afzun Muzaffer Sultan Şah İsa Padişah'ın bakası için el-fâtıha.

2.6.3.Üçüncü Risale:

21b-44b arası olup, besmeleyle başlar ve isimlidir. Ancak yazmanın a yüzü boş sol tarafında kırmızı mürekkeple Tarîkâ Gırme Usûlü yazısı vardır.

Besmele, Hamdele ve Salveleden sonra, Hz.Peygamber'in dünyadan ahirete göçmeden önce, "erenler sultanı emiru'l-muminin Ali kerremallahu vecheyi yanına okudu. Eyitdi, Ya Ali! Ben dünyadan ahirete gider oldum. İmdi sana bir nice vasiyetim vardır, talipere yadigâr olsun ki onlara bilduresin ta kim ki, bu vasiyetleri tutarsa yarı anda hoşnud olup anlara Hak cemalın gösterem, didi." (21b) ifadelerinden sonra Tarikata gırme usulü anlatılmaktadır. Buna göre tarikata girmek isteyen kişiyi yol erkân bilen bir kardeşi alıp içeri götürür. Konunun önemi dolayısıyla metinden takip edelim: (22a-23b)

"İmdi evvel tarikı evliya budur ki ehl-i tarik cem olub oturalar. Andan evvel ibtidaen bir yol erkân bilir kardaş elin alıb içeri geture, ide kim es-Selâmu aleykum ya ehl-i tarik ve'l-ahd ve vefa! Ya, ehl-i terbiye ve safa! Gelmekligimiz Tann içundur ve durmaklığınız Tann içundur ve söylemekligunuz Tann içundur. İşbu mümin karındaş ayağınız turabına yüz sürünügelub bu makama durmak muradlan vardır ve hem siz ihtiyarların önünde meşayihın silsilesine bağlanub ve evliya katarına çekilub evliya erkânına girub sahib-i tarik olub Şah-ı Merdan kapusunda beli bağılu kul olub, ol şah-ı velâyet emirulmuminin Ali radiyallahu anh kerremallahu veche âşıklarından ve erenlere hizmetkâr olmak ister. Ve bu âşiğin hakkında ne buyursuz diye. Andan mahfil ehline cevab gele nola mahaldir ki her kimi severse maslahatdur gorevuz mübarek olsun diyeler. Andan ol kimse dahi bir yol ehlini kabul ide. Andan erkân mucibince cemii şartlan yerine geture evvel şart budur ki ata ve oğlı iki dizi üzre çöküb oturalar. Andan ata ve talib sağ ellerin ileru sunub başpamaklarını birbirine beraber dutup el dutuşalar, akdi tarik veche birle andan bu kelimaları yol atası veyahud bir sahib-i tarik yol kardaşı ol mübtediye tevbe telkin eyleye. Evvel tarik budur ki, estağfirullah min külli zenbin eznebtuhu amden ev hataen ev sehven ev sırran ev alâniyeten ve etubu ileyhi ve min zenbillezi a'lemu ve mine'z-zunûbi la na'lemu inneke ente allâmu'l-qulûbi, settâru'l-uyûbi, tûbû ilallahî tevbete'n-nâsûha innellâhe yuhibbu't-tevâbîn ve yuhibbu'l-mutetahhirîn ve tûbû ilallahî eyyuhe'l-muminin. Allahumme innî tâibun ileyke kavlen ve fi'len ve hâtran ev zamira... Enne hâzâ sıratun mustaqîm estağfirullah estağfirullah estağfirullah tevbe mecmûi menâhiden ve kendu bilmeden geçüb hâzâ Sultan Şah Abbas elinde tevbe eyledum²⁹. Bu hâzır cemiyenun tanıklığına eğer ahdumden dönersen hazretî Ali'nin Zulfikar'ına uğrayayım diye. Andan sonra bu ayeti okuya; eûzu billahî minesşeytanirracîm bismillahirrahmanirrahim innellezîne yubâyîüneke innema yubâyîüne'llâhe yedullahî fevqa eydiyhim. Femen nekese feinnema yenkusu alâ nefsihi ve men evfâ bimâ âhede aleyhu'llâhe feseyu'lhî ecran azîma.³⁰ La ilahe illallah kavli, Muhammeden Rasulullah ve'l-fasl Aliyyin veliyullah diye andan on iki imam şartın yerine geture, şartı budur ki bunu okuya."

Bundan sonra kişinin yukarıda geçtiği üzere 12 imama salâvat getirmesi istenmektedir. Burada 12 imam dışında salâvat getirilenler şunlardır: Sultan Şeyh Şehabeddin, Şeyh Seyyid Cemaleddin, Zahid Gilani, Sultan Şeyh Safi, Sultan Şeyh Sadreddin, Sultan Şeyh Hoca Ali, Sultan Şeyh İbrahim, Sultan Şeyh Cüneyd Gazi, Sultan Şeyh Hoca Haydar, Sultan Şah İsmail Bahadırhan, Sultan Şah Tahmas Huseyn, Sultan Şeyh İsmail Âdil, Sultan Şah Muhammed

²⁹ Bilerek, bilmeyerek, yanlışlıkla, gizliden veya açıktan yapmış olduğum tüm günahlardan Allah'a tevbe ederim. Yine bildiğim ve bilmediğimiz günahlardan dolayı da Allah'a tevbe ederim. Sen kalplerde ne olduğunu çok iyi bilersin ve ayıplan da örtensin. Samimi bir şekilde Allah'a tevbe edin. Allah, tevbe edenleri ve temizlenenleri sever öyleyse ey müminler Allah'a tevbe edin. Allahım! Ben sana sözlü ve fiili, açık ve gizli olarak yöneldim. Bu dosdoğru bir yoldur, tüm günahlardan tevbe ettim, estağfirullah estağfirullah, Sultan Şah Abbas elinden tevbe aldım"

³⁰ Fetih Sûresi 48/10.

Hudabende, Sultan Şah Ali Abbas, Sultan Şah Safi Sultan müminin ve müminat müslimin müslimat mübarek vakti saadet ve devamı devlet ve baka-i saltanat Şah Ali Abbas Paşa ve evladi.

30b.de şeriat, tarikat, hakikat ve marifetin vacip olduğu söylenirken 34a.da bu dahi sünnetnâme-i meşayih budur denerek Safevilerin Hz.Peygambere dayandırılan şeceresi verilir. Şah Ali Abbas, Şah Safi, Şah Abbas, Şah Hudabende, Şah İsmail Adli, Şah Tahmasp, Şah İsmail Bahadır Han, Şeyh Haydar, Cüneyd, Şeyh İbrahim, Şeyh Ali, Şeyh Sadreddin, Şeyh Safi, Seyyidi Cebrail, Seyyid Kutbuddin, Seyyid Salih, Seyyid Muhammed, Seyyid Abbas, Seyyidi Muhyiddin, Seyyid Aliyuddin, İbn Seyyid Muhammed, Seyyid Huseyn, Seyyid Ali Ebu'l-Kasim, Seyyid Samit, Seyyid Hasan, Seyyid Eved, Seyyid Ahmed İmam Musa-i Kazım, İmam Cafer Sadık, İmam Muhammed Bakır, İmam Zeynelabidin, İmam Huseyn, İmam Hasan, Ali el-Murteza, Ana Fatımatu'z-Zehra, Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve selem aleyne ecmain. Ve'l-hamdulillah rabbi'l-âlemin.

35a.-38b arasında, artık tarikata girmiş bir talibin nasıl davranması gerektiği Şeyh Safi'nin ağzından anlatılmaktadır. Buna göre, talib imanında tahkik üzere olduğu gibi tarikatta ki ikranda da tahkik üzere olmalı, içinden kötü şeyler geçirmemeli, rehberinin emrettiklerini yerine getirmeli, yasakladıklardan sakınmalıdır. Aksi takdirde ikranını inkâr etmiş olur.

Daha sonra iki musahibin birbiriyle ilişkisi nasıl olur, dervişin ahlakı nasıl olmalıdır gibi edep konularına değinilmiştir. (38b-44a)

2.6.4.Dördüncü Risale:

44b-58b arası olup, "Hâzâ Şeyh Safi Menâkıbı Budur" başlığını taşımaktadır.

Risale, "Şeyh Safi kaddesallahu sırrahu'l-azîz talib-i evliya olan kimselerin hakkında birkaç beyit buyurur. Ol vasiyetleri okuyub ve dinleyin amel idesiz, şükr-i minnet diyesiz." (44b) cümleleriyle başlamaktadır. Ancak beyitlerden önce, Hz. Muhammed'in Aliyyul-Murteza evladına emanet bıraktığı tac ve kisvet hakkında bilgi verir.

45a.da "Tacı Beyan Eder" başlığıyla başlayan bu bölümde 46b.ye kadar; tacın isimleri, tacın aslı, tacın kiblesi, tacın kelimesi, tacın imanı nedir? Gibi yaklaşık 20 konuda sorular sorulmuş ve bunların cevapları verilmiştir.³¹

46b'de yeni bir bölüm başlar. Burada, "İmam Cafer-i Sadık kaddesallah, Hak erkân Cebrail'e ve Muhammed'e indi. Ve hem erkân beyan oldu, tutasız. İmdi Muhammed Ali işledi bu yol ve erkân ondan kaldı." (46b). Devamında İmam Cafer-i Sadık'ın Ya Ali! Hitabıyla muhatabına talibin mürebbi ve musahibine karşı edebinden bahseder. Bu edepler yerine getirilmediğinde talibin düşkün olacağı ve niyazının kabul görmeyeceği ifade edilir.(46b-49a).

Bu bölüm şu ifadelerle son bulur: "Ya Ali, kaçan bir talib mürebbiden ve musahibden düşse halife gönlünden düşer, halife gönlünden, şah gönlünden düşer. Şahdan düşen hazretten düşer. İmdi üç sünnet, yedi farz, kırk makam, üç yüz altmış menzil üzerinde olmaya ne talib getirmek deluludur, söyle bilemez. Ve dahi İmam Cafer Sadık kaddesallahu sırrahu'l-aziz buyurur ki, evliyaya talib olan kimse bu erkân üzere gerekdir ki, erenler gönlü ve meşayihin gönlü ve on iki imamın gönlü ondan şahgir ola şöyle bilemez. Vallahu a'lem bi's-savâb temmet." (49b).

50a'da risalenin başında bahsedilen "Şeyh Safi'nin talib-i evliya olanlara vasiyet sadedinde söylediği beyitler" başlar. Burada 9 tane kimi uzun kimi kısa şiirler vardır. Bu şiirlerin altında Hatayi mahlası kullanılmıştır.

Şimdi bu şiirlerden örnekler verelim:

³¹ Buna göre; tacın aslı Ulu Allah'tır, tacın kiblesi pirdir, tacın kelimesi tekbirdir, tacın imanı hakikat menzildir. Bkz.44b-46b.

I. Şiir

Hakikat bahri zatı envar oldu sıfatında bir Güher oldu.
Ol Güher Mustafa'dır na'zı âleme, Kemal-i kudretinde Haydar oldu.
Hasan hasretinde hayrandır melekler. Hüseyin-i Kerbelâ tac sır oldu.
İmam Zeynelaba nağdidir Mevaliler imamı Cafer oldu. (49b)

II. Şiir

Lâ fetâ illa Ali'yle biten Hatayi mahlaslı uzunca bir şiiirdir. Bu şiiirde Arap alfabesinin 29 harfi de kullanılmıştır. Her bir harf alfabetik sıra gözetilmeksizin müstakil olarak her beytin başına konmuş ve o harfe göre cümle başlamıştır. Harflerin dizilişi şu şekildedir: E-Y-B-L-T-H-S-V-C-N-H-M-H-L-D-K-Z-K-R-F-Z-G-S-A-Ş-Z-S-T-Z. Bir tür bilmeceyi andırır da bu harfleri bir araya getirmekle anlamlı bir ifade oluşturamadık.

E Anı bilmişem men lâ feta illa Ali.
Y Yalan söylememişim lâ feta illa Ali.
B Baka mülkünde hâkim Mustafa Murteza.
L Lâ dimemişem lâ fetâ illa Ali. (50a)

Z Zamirim mülküne server Nakî'dir bilmişem Askeri'nin zikridir hem lâ fetâ illa Ali.
Ol Muhammed Mehdi sahib-i zaman sırr-ı Resul fesbi-i zikri dilimde lâ fetâ illa Ali.
Ey Hatayi gir hayatı Cavidan bulsun bula gönlümde mihman olubdur lâ fetâ illa Ali. (51a)

III. Şiir

Aşk elinden yandı canım Ya Ali senden meded.
Bir garib ve mübtela kim Ya Ali senden meded.
Sen bana lütf-i keremden derdime bir çare kıl
Sen şahsın men gedayım Ya Ali senden meded.
Hak Teâlâ öz nurundan hob yaratmış şahımı
Kudreti sırr-ı Hüdâ'sın, Ya Ali senden meded. (51a)

IV. Şiir

Gönül dile getur evvel Hüdâyı andan zikr
Zikr ide Muhammed Mustafa'yı.
Yigirmi dört bin evliya gelidir, Ali hakkında didi Murteza'yı.
Ali oğlanları Hasan Hüseyin ana musalla kıldı Kerbelâ'yı.
Hakikat madeninde dürlü mana ki Zeynelabidin kıldı duayı
Havaric camına kılun teberrayı (52b)

V. Şiir

Yakin men can-ı dilden hayretdim Muhabbet
Zî'celâlin çakırnyam
Gulam-ı hanedan-ı Ahmedem
Hem Ali'nin kanberinin kanberiyem
Hasan şehrinde miskin dutdu gönlüm
Hüseyin hem kimine kemteriyem
Muhibbim âşıkım Zeynelaba'ya
Muhammed Bakır'ın hâk sırrıyam (53a)

VI. Şiir

Âfitab-ı âleme tevhid geldi aşikâr kılma
Dünya yüzünde mihneti tengi gubar bura
Zahir etdi Şah düldüle suvar
Lâ fetâ illa Ali lâ seyfe illa Zulfikâr
Bin şükür tahtına geldi Süleyman'ın zaman
Hükmüne ferman ol budur hem zembeni asuman
Bu dua-i hatime yazıldı nakşı hem nişan
Lâ fetâ illa Ali, lâ seyfe illa Zulfikâr (53b)

VII. Şiir

Men muhibbiyim Ali'nin Şah Merdan Ali'yim

Zulfikâr-ı tac-ı devlet üç nişanı bendedir
Ecrem dini Muhammed mezhebi Cafer yakın
Lâ fetâ illa Ali lâ seyfe illa Zulfikâr
Bu sını pinhan bendedir
Katib bu ağda karabe bakma seni ezdirir
Üç kalan dinle sözüüm
Avaz-ı Kur'an bendedir.(55a)

VIII. Şiir

Tarikat evvelden kadim binadır
O sedaya kulluk demiş erenler
Dört kaymana ki anca işdir Muhammed Ali sertasdır
Hakikat olar bir knarışdır işdir
Sakın ağrın yakar dimiş erenler
Kışın tamusuz olmaz yazın gölgesiz (56a)

IX. Şiir

Pirim Hacı Bekdaşsın kurtar canımı
Şefaaf iysesinin murat kansın pirim
Hacı Bekdaş sen kurtar canımı
Ol Muhammed Mustafa'nın yarisın
Doksan bin evliyanın serdarsın
O sayılır şumayında Ali'sin iza
Ol yaradan sultansın sersin
Olan senin on iki imamın soyusun
İmam Musa Kazım'ın oğlusun (57a)

3. Değerlendirme

Söz konusu edilen buyruk metinlerinin ortak olarak işlediği konular; şariat, tarikat, hakikat, marifet, dört kapı, kırk makam, talib, musahib, mürebbi, rehber, mürşid, pir, yol-erkân, tac, post, tercüman, sehavet, marifet, yakın, sabır, tevekkül, tefekkür, ilim, hilm, nza, şükür, zikir, uzlet, ihsan, zikir, şükür, terk, havf, reca, zevk gibi İslâm Tasavvufundaki tüm tarikatlarda görebileceğimiz, tasavvufi, ahlaki kelime ve kavramlardır.

Ancak bu metinlerde, Muhammed Ali'nin yolu, üç sünnet, yedi farz, Muhammed Ali'nin yolu, on iki imamlar, on dört masum u pak vb gibi ayırıcı konular da işlenmektedir. Belki de Aleviliğin esoterik özelliğini en iyi ortaya koyan örnek; Muhammed Ali ifadesidir. Zira Hz.Muhammed ve Hz.Ali'nin "bir kisvetten iki baş gösteren" tek bir kişi olarak gösterilmesi ancak batabillikle açıklanabilir.

Yukarıda bahsedilen konuları içeren metinlerin bir tarikat kitabı olduğunu kolaylıkla söyleyebiliriz. Bu bizi, Aleviliğin de -bu eserlerin orijinalitesi ve Aleviliğe aidiyeti oranında- bir tarikat olduğu sonucuna götürür. Ancak bu yargıyı destekleyecek daha fazla veriye ihtiyaç olduğu da izahtan varestedir.

Bu son yazmada kullanılan toplam ayet sayısı 15'dir.³² En çok göze çarpan ayet, Fetih 48/10. ayettir. "Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahbine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir." Bu ayet hemen hemen tüm buyruk metinlerinde geçmektedir. Tarikata giren bir talip ya da dervişin biatının tamamlanması için okuması gerekmektedir.

Ayetler dışında 13 de hadis kullanılmıştır. Burada kullanılan hadisler, tüm tasavvuf ve ahlak kitaplarında görülen ahlaki içerikli rivayetlerdir.³³

³² Kullanılan ayetler; Yunus 10/62, Ahzâb 33/72, Hûd 11/18, Bakara 23/31,115, Muminun 23/101, İsra 17/70, Muhammed 47/38, Fussilet 41/53, Kasas 28/88, Fetih 48/10.

³³ Kullanılan hadislerin, hadis bilimi açısından değerlendirilmesi yapılmamıştır.

Hem ayet ve hadislerin bolca kullanılması hem neredeyse tüm buyruk metinlerinde İslâm yazınsal kültüründe bir gelenek olan, Besmele, Hamdele (Allah'a hamd ve şükürde bulunmak) ve Salvele (Hz.Muhammed'e ve ehl-i beytine duada bulunmak)den sonra konuya girilmesi hem de içerdiği konulardan dolayı, Aleviliğin; İslâm kültür evreninde olduğunu açıkça göstermektedir.

Hem bu incelediğimiz Buyruk metninde hem de diğerlerinde üç kişinin ön plana çıktığı görülmektedir. İmam Cafer-i Sadık, Şeyh Safi ve Şeyh Sadreddin. Aleviliğin bir ilmihal ve akaid kitapları olarak gördüğümüz Buyruklarda, öğretisi bazen Şeyh Safi ile İmam Cafer Sadık'ın diyaloglarıyla bazen Şeyh Safi'yle oğlu Şeyh Sadreddin'in sorulu cevaplı konuşmalarıyla sunulmaktadır.

On iki imamların sürekli zikredilmesi ve ayrıca Safevî sülalesinin seçercesinin verilmesi de dikkate değerdir. Bu nokta bize, Alevilikte 12 imamların merkezî bir önerme sahip olduğunu göstermektedir. Yine Safevîlerin ve bir tarikat olarak Safevîliğin de Aleviliğin beslendiği ana damar olduğunu söylemek mümkündür.

Aleviliğin tasavvufî-batınî bir anlayışa sahip olduğu, metinde geçen esoterik ifadelerin yanı sıra özellikle nefes ve deyişlerden anlaşılabilir. Buna göre Aleviliğin kurucu metinleri olarak görebileceğimiz Buyruklardan hareketle Aleviliği bir tarikat olarak görmek ve tanımlamak pekâlâ mümkündür. Ancak burada Aleviliğin Safevîlikle ilişkisi söz konusu olunca Safevîliğin, Sünnilikten Şiiliğe dönüşme sürecinin iyi çözülmesi gerekmektedir. Zira belki de bu sürecin iyi bilinmesi bize Şiiliğin, Aleviliğin neresinde olduğuna ilişkin konuşma imkânı verecektir.

Kaynakça

I. Birincil Kaynaklar (Yazmalar)

Hâzâ Risâle-i Şeyh Safi (Bisati, Menâkıbu'l-Esrâr ve Behcetü'l-Ahrâr) Konya Mevlana Müzesi Yazmaları, Ferit Uğur Kitaplığı, no:1172, 84 varaklık nüsha. İstinsah tarihi, 1021/1612.

Hâzâ Risale-i Tarikat-i İmam Cafer Sadık, 21 varak. Müstensihî: Halil Efendi. İstinsah tarihi: 19 Muharrem 1292/25 Şubat 1875. Yesari Gökçe'den temin edilen Sivas-Kangal Yellice köyü nüshası.

Hâzâ Risâle-i Cebbar Kulu, 83 varak. Müstensihî: Halil Efendi. İstinsah tarihi: 22 Safer 1292/30 Mart 1875. Yesari Gökçe'den temin edilen Sivas-Kangal Yellice köyü nüshası.

Menâkıb-ı Hazretü İmam Cafer Sadık (r.a.), 87 varak. Müstensihî: Hacı Bektaş'ta meskûn Muhammed Nuri b.Ali. İstinsah tarihi: Ramazan 1308/1890. Yesari Gökçe'den temin edilen Sivas-Kangal Yellice köyü nüshası.

Dürr-i Mekkûn, Nevzat Çetrez özel kitaplığına ait 142 varaklık nüsha. Bu nüshanın bir kopyasını Yesari Gökçe'den temin ettik.

Tasavvuf Risalesi, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi no:24'de bulunan 19.yüzyıla ait nüsha.

II. İkincil Kaynaklar

AYTEKİN, Sefer, *Buyruk*, Emek Basım-Yayınevi, Ankara tarihsiz.

BEAUJEAN, Anke Otter, "Tahtacıların Kutsal Kitabı Buyruk Hakkında Birkaç Not" *Tahtacılar Sempozyumu (Antalya) Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.1-8

BOZKURT, Fuat, *Buyruk*, Anadolu Matbaası, İstanbul 1982

EĞRİ, Osman, "Alevi Kaynaklarının Neşri Problemi" *I.Dini Yayınlar Kongresi* (Basılmamış tebliğ, 2003)

GÖLPINARLI, Abdülhakî, "Kızılbaş" *İslâm Ansiklopedisi*, VI, MEB, İstanbul 1977, s.789-795

_____ *Konya Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu III*, Ankara 1972

KUTLU, Sönmez, "Alevi Kaynaklarının Neşri ile İlgili Müzakere Metni" *I.Dini Yayınlar Kongresi* (Basılmamış tebliğ, 2003)

- MÉLIKOFF, Irène, *Uyur İdik Uyardılar*, (Çev. Turan Alptekin) Cem Yayınevi, İstanbul 1994 (2.Basım)
- _____ *Hacı Bektaş, Efsaneden Gerçeğe*, (Çev. Turan Alptekin) Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1999 (2.Basım)
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- ONAT, Hasan, "Kızılbaş Farklaşması Üzerine", *İslâmiyat*, VI (2003), sayı 3, s.111-126.
- ÖZMEN, İsmail, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, 1-5*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1998.
- _____ *Teslim Abdal, Hayatı ve Şiirleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.
- REFİK, Ahmet, *On Altıncı Asırda Râfızîlik ve Bektâşîlik*, İstanbul 1932, Sadeleştiren, Mehmet Yaman, İstanbul 1994.
- SARIKAYA, Mehmet Saffet, *XIII-XVI. Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002.
- TAŞĞIN, Ahmet, *Bisâtî Şeyh Safî Buyruğu (Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr)*, Rheda-Wiedenbrück Çevresi Alevi Kültür Derneği Yayınları, Ankara 2003.
- ÜZÜM, İlyas, *Kültürel Kaynaklarına Göre Alevilik*, Horasan Yayınları, İstanbul 2002
- YAMAN, Mehmet, *Buyruk-Alevi İnanç-İbadet ve Ahlâk İlkeleri*, Mannheim Alevi Kültür Merkezi Dedeler Kurulu Yayınları, Mannheim 2000.
- _____ *Alevilik, İnanç-Edeb-Erkân*, Garip Dede Türbesi, İstanbul 2004
- YILDIZ, Harun, "Anadolu Aleviliğinin Yazılı Kaynaklarına Bir Bakış" *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yaz 2004/30, s.323-359.
- YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtaclar*, (Yayıma Hazırlayan; Turhan Yörükan) Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998
- YÜKSEL-SAVAŞ, Hasan-Saim, *Üveysilikten Bektaşiliğe Kitab-ı Cebbar Kulu*, Sivas 1997.
- http://www.aleviyol.com/forum/portal.php?topic_id=332